

PAPER DETAILS

TITLE: TARİHÎ VE ÇAGDAS TÜRK LEHÇELERİNDE GELECEK ZAMAN EKLERİ ÜZERİNE BİR
DENEME

AUTHORS: Mevlüt GÜLTEKİN

PAGES: 33-59

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/156879>

TARİHÎ VE ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİNDE GELECEK ZAMAN EKLERİ ÜZERİNE BİR DENEME

Yard.Doç.Dr. Mevlüt GÜLTEKİN*

ÖZ: Gelecek zaman ekleri, Türk dilinde oldukça farklılık arz eden ve Türk dilinin tarihî seyri içinde sıkça değişen şekil ve zaman eklerindendir. Tarihî Türk yazı dillerinde kullanılan gelecek zaman eklerinden büyük bir kısmı bugün kullanımdan düşmüştür. Bu çalışma, Türkçenin bugünkü bilgilerimize göre ilk yazılı metinlerine sahip olduğumuz Eski Türkçe döneminden başlayarak, Orta Türkçe ve çağdaş Türk lehçelerinde gelecek zaman ifadesi için kullanılan ekleri gözden geçirmekte, bunların işlevleri ve bazılarının kökenleri, çekimlerinde kullanılan şahıs ekleri ile ilgili bilgiler vermektedir. Çalışmada tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinin gramer kitapları başlıca kaynak olarak kullanılmış, verilen örnek çekimler ve cümleler de bu kitaplardan alınmıştır. Çağdaş Türk lehçelerinin ağızları ise çalışmaya dahil edilmemiştir. Çalışma tarihî-karşılaştırmalı Türk dili araştırmalarına bir katkı sağlamak amacıyla hazırlanmıştır.

Anahtar sözcükler: gelecek zaman ekleri, şekil ve zaman ekleri, Türk lehçeleri.

Future Suffixes in the Historical and Modern Turkic Languages

ABSTRACT: The future suffixes belong to those of the aspect-temporal endings which appear rather differently in the Turkic languages and seem to change often in the history of development of the Turkic languages. A great deal of the future tense endings used in the historical Turkic languages went out of use in the modern Turkic languages. This paper deals with the endings used for the future tense in the historical and modern Turkic languages, beginning from Orhon Turkic, the oldest Turkic texts documented. The personal endings used for conjugation of the future tense have been dealt with, too. I have used for this paper as main sources grammatical books of the historical and modern Turkic languages. The paradigms and muster sentences have been taken from the works mentioned. The individual dialects of the modern Turkic languages have been excluded

* Niğde Üni. Eğitim Fak. Türkçe Eğitimi Böl., **El-mek:** mevlutgultekin@yahoo.com.

from this paper. The article aims to contribute at the historical-comparative research works of the Turkic languages.

Key words: future tense suffixes, aspekto-temporal endings, Turkic languages.

Giriş

Gelecek zaman ekleri, konuşma anından sonra gerçekleşecek olan eylemlerin ifade edilmesinde kullanılan şekil ve zaman ekleridir. Gelecek zaman gelecekte yer alacağı, ortaya çıkacağı düşünülen bir hareketi veya durumu belirtmek için kullanılır.

Bu çalışmada tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde gelecek zaman ifadesi için kullanılan ekler basit çekimleriyle ele alınmış, birleşik çekimler, konunun sınırlarını çok genişleteceği düşüncesiyle, araştırmanın dışında bırakılmıştır. Araştırmada tarihî Türk yazı dilleri, Orhon, Uygur, Karahanlı, Harezmi, Çağatay, Kıpçak ve Eski Anadolu Türkçeleri; çağdaş Türk lehçelerinden yazı dili olan Gagauz, Türkiye, Azerî, Türkmen, Özbek, Yeni Uygur, Karaim, Tatar, Başkurt, Nogay, Kumuk, Karaçay-Balkar, Kazak, Karakalpak, Kırgız, Altay, Hakas, Tuva, Şor, Çuvaş ve Yakut Türkçeleri yanında, sadece konuşma dili olan Halaç, Sarı Uygur ve Salar Türkçeleri de dikkate alınmıştır. Ağız malzemeleri ise çalışmaya dahil edilmemiştir.

Çalışma yapılırken tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinin gramerleri ve konuyla ilgili makaleler gözden geçirilmiş ve gelecek zaman ifade eden ekler bir araya getirilmiştir.

Çalışmamızda kullandığımız çeviri yazı işaretleri ortak Türk alfabesine dayanmaktadır. Ancak Türkiye’de yayımlanmış araştırmalardan alınan örneklerdeki çeviri yazı olduğu gibi bırakılmış, Rusça ve Batı dillerinde yazılmış eserlerdeki Kiril alfabeli örnekler ise Latin harfli ortak Türk alfabesine aktarılmıştır. Ancak çeviri yazıda birleştirme yoluna gidilmemiştir.

Kaynaklar metin içinde verilirken yay ayrıç içinde yazarın soyadı, sonra çalışmanın yayın yılı verilmiş, iki noktadan sonra ise sayfa numarası verilmiştir.

Çalışmada Yüce (1988)’nin yaptığı Türk dili sınıflaması esas alınmıştır.

Tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde gelecek zaman ifade eden ekleri tarihî sırayla gözden geçireceğiz.

I. Tarihî Türk Lehçelerinde Gelecek Zaman İfade Eden Ekler

1. ESKİ TÜRKÇE

1.1. Orhon Türkçesi

1. *-DAÇI* sıfat-fiil ekine şahıs zamirleri getirilerek gelecek zaman kipinin çekimi yapılır. 3. şahıs biçiminde zamir yoktur.

-DAÇI eki, Menges (1968: 131)'e göre, *-DA* fiilden isim yapma ekine *-ÇI* fiil yapma ekinin gelmesiyle oluşmuştur.

Teklik 2. şahıs :

ol yergerü barsar türük bodun öl-teçi sän 'O yere gidersen, (ey) Türk halkı, öleceksin (KT G 8)

Teklik 3. şahıs:

sü yorılım te-deçi 'Sefere çıkalım diyecektir' (T 35)

Çokluk 1. şahıs :

tabgaç oguz kıtañ buçäğü kabış(s)ar kal-taçı biz 'Çinliler, Oğuzlar ve Kıtaylar, bu üçü birleşirse (biz) naçar kalacağız' (T 12-13)

Çokluk 2. şahıs:

bödkä körügme bağlär gü yañıl-taçı siz 'Bu dönemde (tahta) sadık olan beyler, (sizler) mi ihanet edeceksiniz?' (KT G 6)

-DAÇI ekli gelecek zaman yüklemine *ok/ök* pekiştirme edatı bir ya da iki kez eklenebilir: *bini oguzug ölü-r-teçi-k* 'Beni, Oğuzu, öldürecek-tir', *kaça(n) nänj ärsär bizni ölü-r-teçi-k ök* 'Ne zaman olsa bizi mutlak öldürecek-tir' (T 29-30) (Tekin 2000: 188-189)

Bu gelecek zaman şekli özellikle Göktürk Abidelerinde kullanılır, Uygur el yazmalarında seyrek olarak kullanılır. *-DAÇI* eki, bir sıfat-fiil ekidir ve bir sıfat-fiilin bütün işlevlerinde kullanılır.

2. *-ÇI* Ekli Gelecek Zaman

Göktürk metinlerinde pek seyrek olarak geçen ve *-ÇI* ekiyle kurulan gelecek zaman şekli daha çok olumsuz fiil gövdelerine eklenir.

tegme-çi men 'Hücum etmeyeceğim' (O sağ 2)

yana içik ölme-çi yitme-çi sen 'Yine (bana) bağımlı ol, (o zaman) ölmeyecek yitmeyeceksin' (MÇ D 5)

ürünj esri ingek buzagulaçı bolmış 'Ak benekli bir at doğurmak üzere imiş' (IB 41) (Daha geniş bilgi için bkz. Tekin 2000: 190).

3. *-sIk* ekiyle kurulan gelecek zamanın örnekleri azdır. Gelecek zamanın bu türünde iyelik kökenli şahıs ekleri kullanılır: *ölsikiñ* 'ölecek-sin', *ölsikig* 'öleceksin' (Ercilasun 2004: 188)

1.2. Uygur Türkçesi

Uygur Türkçesinde gelecek zaman ifadesi için, fiil tabanına –*GAy* eki ve şahıs zamirleri getirilerek kurulan yapı kullanılır.

tegin-gey men ‘varacağım’, *yara-ğay* (HT VII 2130) ‘yarayacak’; *qayusıña emgekte ozğurgay sen* ‘Hangisini ıstıraptan kurtaracaksın?’; *köneki nelük toñ-ğay* (IB 88) ‘Kovası niçin donacak?’; *neçükin köni yörügke iye bol-ğay* (Ht G 35) ‘Gerçek tabir nasıl takip edilebilir!’ (Gabain 1974: 115-116).

–*GAy* ekli fiil şekli, Uygur Türkçesinde sıfat-fiil işlevinde kullanılmaz ve Orhon metinlerinde geçmez.

–*GAy* eki, Eski Anadolu Türkçesi döneminde (–*ğay* / –*gey* > –*ğa* / –*ge* >) –*a* / –*e* olarak görülmekte ve gelecek zaman, istek, şart, geniş zaman, emir, gereklilik gibi anlamlarla kullanılmaktadır (daha geniş bilgi için bkz. Özkan 2003: 359-385).

2. ORTA TÜRKÇE

2.1. Karahanlı Türkçesi

Karahanlı Türkçesinde gelecek zaman, –*GA(y)* ve –*GU* ekleri ile ifade edilmektedir. (Hacıeminoğlu 1999: 187-188).

Teklik 1. *bar-ğay men* (DLT –III , 236-237), *kel-ge men* (KB – 5005).

2. *kaç-ğa sen* (KB -4984), *keçür-gey sen* (KB 4481).

3. *açıl-ğay* (KB 927).

Çokluk 3. *kel-geler* (KB 4570), *körme-geyler* (KB 3352).

–*GU* ekiyle kurulan gelecek zamanda şahıs ekleri kullanılmaz. Çokluk şekilleri hiç yoktur: *ayıt-ğu turur* (KB 5278), *kel-gü* (510), *öl-gü* (KB -323).

Karahanlı Türkçesinde –*DAÇI* eki de birkaç yerde gelecek zaman eki gibi kullanılır (Ercilasun 1984: 128): *tirig boldung erse özüng öldeçi* (KB 1066) ‘Ey hayatta olan, gâfil olma; bugün dirisin, fakat bir gün muhakkak öleceksin’

Karahanlı Türkçesinde –*GAlXr* [–*gahr*, –*gelir*, –*gelür*] ekleri yakın gelecek zamanın ifadesi için kullanılır.

2.2. Harezmi Türkçesi

Gelecek Zaman

Teklik 1. *-ğumturur /-gümturur: al-ğum turur, bil-güm turur*

2. *-ğunhturur /-günhturur: al-ğun turur, bil-gün turur*

Teklik 3. *-ğusı turur /-güsi turur: al-ğusı turur, bil-güsi turur*

Olumsuz *yoğ* ile kurulur: *al-ğun yoğ turur* (Toparlı 1995: 31-32).

-*GU* eki, *turur* unsuru olmaksızın da kullanılır: *oltur-ğu* (HŞ – 3948) (Hacıeminoğlu 1997: 153)

-*GU* sıfat-fiil eki üzerine iyelik ekleri getirilerek yapılan, Harezmi Türkçesinde mutlak gelecek zaman ve gereklilik ifade eden bu ek bugün özellikle Kırgız Türkçesinde kullanılmaktadır (Ata 2002: 76-77).

2.3. Çağatay Türkçesi

Çağatay Türkçesinde gelecek zaman, -*GU* eki + iyelik ekleri + -*dur* yapısıyla ifade edilir.

Teklik 1. *alğumdur* *kelgümdür*

2. *alğundu* *kelgündür*

3. *alğusudur* *kelgüsüdür*

Çokluk 1. *alğumuzdur* *kelgümüzdür*

2. *alğunuzdur* *kelgünüzdür*

3. *alğusıldur* *kelgüsildür*

Yukarıdaki şekiller -*dur* (-*durur*/-*turur*) ekini almadan da kullanılır: *alğum, kelgüm* vb.

tâ cânuğ cesedde bolğusı, kılğum cefâ ‘Vücudunda canın bulundukça (sana) eziyet edeceğim (FK 42b:8).

Olumsuz şekil Çağatay Türkçesinde iki yolla yapılır: a) olumsuz fiil tabanı + -*ğum* (*dur*) : *alma-ğum*, b) Olumlu fiil tabanı + *ğum* + *yoğ*(*dur*): *kélğüsi yoğ* (Eckmann 1988: 134-135).

2.4. Kıpçak Türkçesi

Kıpçak Türkçesinde gelecek zaman şekli -*GA(y)*’dir. Çekim zamir menşeli şahıs ekleriyle yapılır.

Teklik 1. *kel-gey-men*

2. *kel-gey-sen*

3. *kel-gey*

Çokluk 1. *kel-gey-biz*

2. *kel-gey-siz*

3. *kel-gey-ler*

-*AsI* ve -*AçAk* ekleri de, gelecek zaman eki olarak sınırlı bir kullanıma sahiptir (Karamanlıoğlu:1994: 131-132).

2.5. Eski Anadolu Türkçesi

Eski Anadolu Türkçesinde gelecek zaman eki -(y)*IsAr*, olumsuz biçimi -*mA-yIsAr* şeklindedir: *gel-me-yiser*, *kal-ma-yısar* (krş. Timurtaş 1977: 125-126).

Teklik 1. şahısta, şahıs eki olarak -*vAn*; -*Am*; -*In*; -*vAnIn* kullanılır: *eydiserven* ‘söyleyeceğim’ (A. Paşa : 306), *açısarvan* ‘açacağım’ (Fahri 313); *öl-iserem* ‘öleceğim’ (A.Paşa: 565), *yan-ısaram* ‘yanacağım’ (Kadı: 135); *ver-iser-in* (Ferah: 53); *ged-iser-venin* (Sün: 28).

Teklik 2. şahısta, şahıs eki olarak -*sIn* kullanılır: *varısarsın* (A. Paşa: 1361), *gedisersin* (Yunus 203).

Teklik 3. şahısta, şahıs eki kullanılmayabilir ya da -*dUr* kullanılabilir: *endüriserdür* (A. Paşa: 3427).

Çokluk 1. şahısta, şahıs eki olarak -*Uz* eki kullanılır: *yık-ısar-uz* (Gülşehri: 7), *gör-iser-üz* (Şeyhi: 56).

Çokluk 2. şahısta şahıs eki olarak -*sIz* kullanılır: *görisersiz* (İşkname: 168), *sorılısarsız* (Studia II : 40).

Çokluk 3. şahısta gelecek zaman, -*IsArIAr* veya -*IsArUrlAr* şeklindedir: *giriserlerdür* (Burgazi:134).

-(Y)*IsAr* eki 14. yüzyıla kadar canlıydı. 15. yüzyılın ilk yarısında kullanımı biraz azalmıştır, ikinci yarısında iyice seyrekleşir. 16. yüzyılda ender görülür, özellikle şiirde, eski olayların tasvirinde, iktibas kalıp sözlerde kullanılmıştır. Klasik Osmanlı Türkçesinden itibaren -(Y)*IsAr*’ın yerini daha önce sıfat-fiil eki olarak kullanılan -(y)*AcAk* eki almıştır.

Çağdaş Türkiye Türkçesinde -(y)*IsAr* ekinden iz kalmamıştır.

Melioranskiy’e göre -(y)*IsAr*, -*ıgsar* ekinden gelir ve istek ifade eden -*ıgsa-* şekline geniş zaman ekinin gelmesiyle oluşmuştur (Adamović 1985: 92). Tekin (1959: 362) ve Johanson da (1998: 116) aynı görüşü paylaşırlar. Bodroglıgeti (1970: 171) ise -(y)*IsAr* ekinin -*I* zarf-fiil ekine, *sa-* ‘sanmak, düşünmek’ fiilinin geniş zaman eki almış biçiminin gelmesiyle oluştuğu kanaatindedir. Kılıçoğlu (1954: 255) ise -(y)*IsAr* ekinin, “-i” zarf-fiil ekine, şart kipi teşkil eden “-ser” ekinin gelmesiyle oluştuğu düşüncesindedir.

II. Çağdaş Türk Lehçelerinde Gelecek Zaman İfade Eden Ekler

1. Oğuz (Güneybatı) Grubu Türk Lehçeleri

1.1. Türkiye Türkçesi

Türkiye Türkçesinde gelecek zaman çekimi $-(y)AcAk$ ekine zamir menşeli şahıs eklerinin getirilmesiyle kurulur (krş. Ergin 1986: 303).

$-(Y)AcAk$ eki, Menges (1968: 131)'e göre $-a$ ya da $-ga$ fiil ismine $çaq$ 'zaman, çağ' kelimesinin gelmesiyle veya eşitlik eki $+ça$ + kuvvetlendirme edatı $ök > -çağ$ gelmesiyle oluşmuştur. Korkmaz (1995: 4-5)'in kanaatine göre de $-(y)AcAK$ eki $-a + çağ < -a + ça + ok$ 'gelecek zaman', eşitlik hâli' ekleri ve 'pekiştirme edatı' birleşmesinden meydana gelmiştir.

Olumlu

Teklik 1. *yap-acağ-ım*

2. *yap-acak-sın*

3. *yap-acak*

Çokluk 1. *yap-acağ-ız*

2. *yap-acak-sınız*

3. *yap-acak-lar*

Olumsuz

gül-me-yeceğ-im

gül-me-yecek-sin

gül-me-yecek

gül-me-yeceğ-iz

gül-me-yecek-siniz

gül-me-yecek-ler

1.2. Gagavuz Türkçesi

Gagavuz Türkçesinde gelecek zaman eki $-(y)AcAK$ 'tır (Özkan 1996:147).

Ekin son ses ünsüzü k sadece teklik ve çokluk 3. şahıslarda korunur. Teklik ve çokluk 1 ve 2. şahıslarda iki ünlü arasında kalan k düşer ve yanındaki ünlüler derilmeye uğrar: *alacak + ım > alacağım > alacaım > alacaam > alacam* (Pokrovskaya 1964:191).

Ünlüyle biten fiillerde ekin ilk ünlüsü düşebilir: *başlayacak > başlây(ä)cek, işley(e)cek*.

Gelecek zaman çekiminin, teklik 1. şahsıyla 2. teklik ve çokluk şahıslarında iyelik kökenli şahıs ekleri, teklik 1. şahsında, zamir kökenli şahıs eki, teklik 3. şahıs eksiz, çokluk 3. şahısta ise $-lar$ eki, şahıs eki olarak kullanılır (Pokrovskaya 1964:192).

Teklik 1. *al-aca-m* 'alacağım' vb. *ver-ecä-m*

2. <i>al-aca-n</i>	<i>ver-ecä-n</i>
3. <i>al-acäk</i>	<i>ver-ecek</i>
Çokluk 1. <i>al-acä-z</i>	<i>ver-ece-z</i>
2. <i>al-acä-nız</i>	<i>ver-ece-niz</i>
3. <i>al-acäk-lar</i>	<i>ver-ecek-lär</i>

Olumsuzluk

Teklik 1. *al-may(a)ca-m*

2. *al-ma-y(a)ca-n*

3. *al-ma-y(a)cäk*

Çokluk 1. *al-ma-y(a)cä-z*

2. *al-ma-y(a)cä-nız*

3. *al-ma-y(a)cäk-lar*

Gagavuz Türkçesinde gelecek zaman, diğer lehçelerde olduğu gibi, gelecekte gerçekten ve mutlaka gerçekleşecek eylemleri ifade eder:

Ne koyduk neetimizä yapacez, Amerikayı geçecez ‘Neye niyetlendiysek, onu yapacağız, Amerika’yı geçeceğiz.’

Gelecek zaman eki *-(y)AcAk* aynı zamanda, öznenin yakın gelecekte niyetlendiği, ama bir sebepten gerçekleştiremediği eylemlerin ifadesi için de kullanılır:

Papaz orda spiyada eder, spiyada eder, bakacak, ne kadar vakıt; açan koyer elini cöbüne – saadı çalmışlar ‘Papaz orada günah çıkartır, günah çıkartır, saatin kaç olduğuna bakacak; elini cebine koyunca – saati çalmışlar ((Pokrovskaya 1964:194).

1.3. Azerî Türkçesi

Azerî Türkçesinde kesin gelecek zaman, fiil tabanına *-(y)AcAk* ekinin getirilip sonra zamir menşeli şahıs eklerinin ilave edilmesiyle kurulur (Şiraliyev ve Sevortyan 1971:137). 1. şahıslarda ince ünlülerden sonra ek geldiğinde ekin sonundaki *k*; *y*’ye; kalın sıradan ünlülerden sonra ise *ğ* sesi *ğ*’ye dönüşür (Buran – Alkaya 1999: 66). Kesin gelecek zaman, gerçekleşeceği mutlak olan eylemleri gösterir:

Teklik 1. *oxuyacağam* ‘okuyacağım’ vb. *geleceyem* ‘geleceğim’ vb

2. *oxuyacagsan* *geleceksen*

3. *oxuyacaktır* *gelecek*

Çokluk 1. <i>oxuyacağış</i>	<i>geleceyik</i>
2. <i>oxuyacagsınız</i>	<i>geleceksiniz</i>
3. <i>oxuyacadırlar</i>	<i>gelecekdirler</i>

1.4. Horasan Türkçesi

Horasan Türkçesinde müstakil bir gelecek zaman eki yoktur. Geniş zaman hem şimdiki zaman hem de gelecek zaman anlamı taşımaktadır.

Teklik	Çokluk
1. <i>-ArAm</i> 1. <i>-Arî</i>	
2. <i>-ArsAn</i>	2. <i>*-Arîs</i>
3. <i>-Ar</i>	3. <i>-Allan / -Allar</i>
<i>yanaram</i> ‘yanacağım’	
<i>baxarsan</i> ‘bakacaksın’	
<i>baxar</i> ‘bakacak’	
<i>yuvallar</i> (Tulu 1989: 71).	

1.5. Türkmen Türkçesi

Türkmen Türkçesinde gelecek zaman eki *-cAK*’tır. Ancak çekim sırasında şahıs ekleri kullanılmayıp onların işlevlerini karşılamak üzere fiilin başına şahıs zamirleri getirilir. Gelecek zaman eki ünsüz uyumlarına girmez:

Teklik	1. <i>men bakcak</i> ‘bakacağım’	<i>men</i>	<i>geplecek</i>
‘konuşacağım’			
2. <i>sen bakcak</i>		<i>sen</i>	<i>geplecek</i>
3. <i>ol bakcak</i>		<i>ol</i>	<i>geplecek</i>
Çokluk	1. <i>biz bakcak</i>		<i>biz geplecek</i>
2. <i>siz bakcak</i>		<i>siz</i>	<i>geplecek</i>
3. <i>olar bakcak</i>		<i>olar</i>	<i>geplecek</i>

Olumsuzu ‘*dääl*’ (< *değil*) edatıyla yapılır: *men bakcak dääl* ‘bakmayacağım’ vb. (Kara 2001: 49).

2. Uygur (Güneydoğu) Grubu Türk Lehçeleri

2.1. Özbek Türkçesi

Özbek Türkçesinde gelecek zaman, fiil tabanına *-(y)AcAK* eki ve zamir menşeli şahıs eklerinin getirilmesiyle kurulur. Teklik 3. şahısta ek kullanılmaz, çokluk 3. şahısta ise *-lar* eki kullanılır.

Teklik 1. *yaz-acaq-man* ‘Yazacağım’ vb. *oqi-yacaq-man* ‘Okuyacağım’ vb.

2. *yaz-acaq-san* *oqi-yacaq-san*

3. *yazacaq* *oqi-yacaq*

Çokluk 1. *yaz-acaq-miz* *oqi-yacaq-miz*

2. *yazacaq-siz* *oqi-yacaq-siz*

3. *yazacaqlar* *oqi-yacaqlar*

Soru: *yazacaqmı siz?* ‘yazacak mısınız?’

Olumsuz: *yaz-ma-yacaq-man* ‘Yazmayacağım’

-(Y)AcAK eki gelecek zamanda gerçekleşeceği şüphesiz olan eylemler için kullanılır, gelecek zaman ifadesi için bu ekin yerine daha ziyade şimdiki/gelecek zaman eki veya daha sık olarak geniş zaman eki kullanılır: *Batırlar halqniñ xotirasida xamışa yaşayacaqlar* ‘Kahramanlar halkın hatırasında daima yaşayacaklar (Kononov 1960: 230-231).

Özbek Türkçesinde gelecek zaman ifadesi için yazılı eserlerde, *-gU* eki de kullanılır. Bu tipte iyelik ekleri şahıs ekleri gibi kullanılır: *ber-gü-m-dir* ‘vereceğim’, *ber-gü-ng-dir*, *bergüsi-dir* vb. (bkz. Coşkun 2000: 144).

2.2. Yeni Uygurca

Gelecek zaman çekimi, ünsüzle biten fiillerden sonra *-i*, ünlü ile biten fiillerden sonra ise *-y* eki getirilmek suretiyle yapılır. Çekim, zamir menşeli şahıs ekleriyle yapılır.

Olumlu

Olumsuz

Teklik 1. *küt-i-men* ‘bekliyeceğim’ vb. *işli-me-y-men*
‘çalışmayacağım’ vb.

2. *küt-i-sen* *işli-me-y-sen*

3. *küt-i-d* *işli-me-y-du*

Çokluk 1. *küt-i-miz* *işli-me-y-miz*

2. *küt-i-siler* *işli-me-y-siler*

3. *küt-i-du ~ küt-üş-idu* *işli-me-y-du ~ işle-ş-mey-du*

yêñilmigen, yêñilmeydu bu uluq el ‘Yenilmemiş, yenilmeyecek bu ulu halk’ (Öztürk 1994: 156).

Yeni Uygur Türkçesinde gelecek zaman ifade etmek için kullanılan eklerden biri de tek şekilli bir ek olan *-gu* ekidir. *-Gu* ekine iyelik eklerinin getirilmesiyle karşılanan gelecek zaman şekli yaygın olmayıp, arkaik bir özellik gösterir. Bu şeklin örneklerine sadece üçüncü şahısta rastlanır:

Östürdi koyında méni şu topraq

Ölsemmu, maña u bolğusi yumşaq

‘Büyüttü koynunda beni bu toprak

Ölsem de, bana o olur yumuşak’ (Öztürk 1994: 84)

2.3. Salar Türkçesi

Salar Türkçesinde gelecek zaman ifadesi için , zamir / isim + fiil tabanı + *ğu(r)* / *-gu(r)* / *-qu (r)* / *-ku (r)* eki ya da *-ğudır* / *-gutır* (< *ğu(r)dır* / *-gu(r)tır*) veya *-ğa(r)* / *-ga(r)* / *-qa (r)* / *-ka(r)* / *-k’a(r)* eklelerinden oluşan yapı kullanılır.

vax- ‘bakmak’

Teklik 1. *men vaxqu(r)* / *vaxqudır* / *vaxqa(r)* ‘bakacağım’

2. *sen vaxqu(r)* / *vaxqudır* / *vaxqa(r)* ‘bakacaksın’

3. *vu vaxqu(r)* / *vaxqudır* / *vaxqa(r)* ‘bakacak’

Çokluk 1. *piser vaxqu(r)* / *vaxqudır* / *vaxqa(r)* ‘bakacağız’

2. *seler vaxqu(r)* / *vaxqudır* / *vaxqa(r)* ‘bakacaksınız’

3. *vuler vaxqu(r)* / *vaxqudır* / *vaxqa(r)* ‘bakacaklar’

Olumsuzluk, fiil tabanından sonra, gelecek zaman eklerinden önce *-ma-* / *-mi-* olumsuzluk ekinin getirilmesiyle kurulur: *men vaxmağu(r)* / *vaxmaga(r)* ‘bakmayacağım’.

Anlamı:

1) Fiili işleyen kişiye göre mutlaka gerçekleşeceğine inandığı eylemleri ifade eder: *Sôtana me kezmê vâğur* ‘Akşam ben gezmeye gideceğim’,

2) Emir, bir şeyi yapmaya çağrı ifade eder: *ızı nañ bilkur* ‘Sen de bir şey öğren!’ (Tenişev 1976 a: 147).

2.4. Sarı Uygur Türkçesi

Sarı Uygur Türkçesinde kesin gelecek zaman kipi, zamir / isim + fiil tabanı + *-ğış* / *-q’ış* / *-xış* / *-gış* / *k’ış* / *x,ış* + *tır* / *-tro* veya *-metto*, ya da

-er(e) / -ir(e) eklerinden oluşan yapıyla kurulur, şahıs ekleri kullanılmaz ve şahıs, yapının başında bulunan şahıs zamirleriyle ifade edilir:

Teklik 1. *men tutq'ıstro / tutq'ışere* 'tutacağım'

2. *sen tutq'ıstro / tutq'ışere* 'tutacaksın'

3. *gol tutq'ıstro / tutq'ışere* 'tutacak'

Çokluk 1. *mıs tutq'ıstro / tutq'ışere* 'tutacağız'

2. *siler tutq'ıstro / tutq'ışere* 'tutacaksınız'

3. *golar tutq'ıstro / tutq'ışere* 'tutacaklar'.

Olumsuzluk, fiil tabanı + -ğı / -qı, -gı / -kı + -mes (< *ermes*) + -tır / tro ya da -er(e) / -ir(e).

Men tutqıestro / tutqımeser 'tutmayacağım'.

Anlamı: Konuşana göre mutlaka gerçekleşecek olan eylemi bildirir: *perse ma alxış, permese me alxış* 'Versen de alacağım, vermesen de alacağım' (Tenişev1976 b: 88-89).

3.Kıpçak (Kuzeybatı) Grubu Türk Lehçelerinde Gelecek Zaman Ekleri

3.1. Kırgız Türkçesi

Kırgız Türkçesinde gelecek zaman, fiil tabanından sonra getirilen -A /-y ekine zamir kökenli şahıs eklerinin eklenmesiyle kurulur. Teklik 1. şahısla yapılan çekimde şahıs ekinin kısaltılmış şekli de kullanılır: *alamın ~ alam*.

Teklik 1. *bil-e-m(in)* 'bileceğim' vb.

2. *bil-e-sin*

3. *bil-e-t*

Çokluk 1. *bil-e-biz*

2. *bil-e-siñder*

3. *bil-iş-e-t* (Kasaboğlu Çengel 2005: 225-230).

Bu gelecek zaman şekli Kırgız Türkçesinde gelecek zaman dışında, geniş zaman, nesneye ait özellik, şimdiki zaman da bildirir, ör. *Seni menen birge biz cakında çoñ eneme barabız* 'Seninle beraber biz yakında büyük anneme gideceğiz'

E. Abdullaev vd.lerinin hazırladığı gramerde bu şekil şimdiki zaman şekli olarak zikredilmektedir (1987: 273).

Bu şeklin olumsuz biçimi *-ba* ekiyle kurulur: *al-ba-y-m, albaysıñ, al-ba-y-t* vb. (Kasaboğlu Çengel 2005: 225-230).

3.2. Kazak Türkçesi

Kazak Türkçesinde gelecek zaman ifadesi için , aynı zamanda şimdiki ve geniş zaman işlevi de olan *-A / -y* ekine zamir menşeli şahıs ekleri getirilerek kurulan yapı kullanılır:

Olumlu	Olumsuz
Teklik 1. <i>baramın</i> ‘gideceğim’	<i>barmaymın</i> ‘gitmeyeceğim’
2. <i>barasıñ</i>	<i>barmaysıñ</i>
3. <i>baradı</i>	<i>barmaydı</i>
Çokluk 1. <i>baramız</i>	<i>barmaymız</i>
2. <i>barasıñdar</i>	<i>barmaysıñdar</i>
<i>barasızdar</i>	<i>barmaysızdar</i>
3. <i>baradı</i>	<i>barmaydı</i>

Kazakça Türkçesinde belirsizlik çalarıyla *-(V)r*, niyet, maksat çalarıyla *-MAKŞI* ve yardımcı fiillerle kurulan yapılar yakın gelecek zaman için kullanılır (daha geniş bilgi için bkz. Koç – Doğan 2004: 269-274). Kazakça ve Rusça yazılan bazı çalışmalarda *-GAy* eki için *keler şaq* (*buduşçee vremya*) kavramı kullanılsa da *-GAy* eki çağdaş Kazak Türkçesinde gelecek zaman ifade etmez (krş. Kutalmış 2002: 115-118).

3.3. Karakalpak Türkçesi

Karakalpak Türkçesinde gelecek zaman kipi, *-(A/y)caq* ekine zamir menşeli şahıs eklerinin gelmesiyle kurulur. Ekin *-caq* hecesi uyuma tâbi değildir:

Olar meni üvlendirecaq ekenler ‘Onlar beni evlendireceklermiş’.

Kesin gelecek zamanın olumsuz biçimi, fiil tabanına *-mA-* olumsuzluk eki getirilerek yapılır: *meni qan etecaq, men bolmaycaqman* ‘Beni han yapacaklar, ben ise olmayacağım’ (Baskakov 1952: 432-433).

3.4. Nogay Türkçesi

Nogay Türkçesinde gelecek zaman kipi, gelecekte gerçekleşmesi kesinlikle onaylanan eylemleri ifade eder. Bu şekil Nogay Türkçesinde fiil tabanına *-(A)yAK* ekinin getirilmesiyle oluşur:

Teklik 1. *bar-ayaq-pan* ‘gideceğim’

2. *bar-ayaq-sıy*

3. *bar-ayaq*

Çokluk 1. *bar-ayaq-pız*

2. *bar-ayaq-sız*

3. *bar-ayaq-lar*

Gelecek zamanın olumsuz biçimi fiil tabanından sonra *-ma/-me* ekinin getirilmesiyle kurulur. Bununla birlikte olumsuzluk edatı *tuɣul* da gelecek zamanı olumsuz yapmak için kullanılır. Bu durumda *-(A)yAK* kip ekini almış şekil değişmeden kalır: *bar-mayaq-pan* / *bar-ayaq tuɣul-man* ‘gitmeyeceğim’ (Baskakov 1973: 230-231).

3.5. Kumuk Türkçesi

Kumuk Türkçesinde gelecek zaman, *-(A)cAK* ekine zamir menşeli şahıs eklerinin getirilmesiyle kurulur, ünlüyle biten fiillerden ve olumsuzluk eki *-mA'* dan sonra ekin *-cAK* şekli kullanılır:

Teklik 1. *bar-acaq-man* ‘gideceğim’ *gel-ecek-men*¹ ‘geleceğim’ vb.

2. *bar-acaq-san* *gel-ecek-sen*

3. *bar-acaq* *gel-ecek*

Çokluk 1. *bar-acaq-bız* *gel-ecek-biz*

2. *bar-acaq-sı* *gel-ecek-siz*

3. *bar-acaq-lar* *gel-ecek-ler*

Ünlüyle biten fiillerden sonra: *oxu-caq-man*, *başla-caq*.

Olumsuzluk

Teklik 1. *bar-ma-caq-man* *gel-me-cek-men*

2. *bar-ma-caq-san* *gel-me-cek-sen*

3. *bar-ma-caq* *gel-me-cek*

Çokluk 1. *bar-ma-caq-bız* *gel-me-cek-biz*

2. *bar-ma-caq-sız* *gel-me-cek-siz*

3. *bar-ma-caq-lar* *gel-me-cek-ler* (Dmitriev

1940:102-103).

3.6. Karaim Türkçesi

¹ Kumuk Türkçesinde görülen *k- > g-* için Ata 1992: 251’e bakılmalıdır.

Karaim Türkçesinde gelecek zaman, *-(V)r* [Trakay ağzında *-ar, -yar, -ır, -ir, -r, -ur, -yür* / Halits ağzında *-ar, -er, -ir, -ir, -r, -ur*] geniş zaman ekine zamir menşeli şahıs eklerinin getirilmesiyle kurulur, teklik 3. şahısta şahıs eki kullanılmaz, bu şekil kesinlik ifade eder.

Teklik 1. *al-ır-mın* ‘alacağım’ vb.

2. *al-ır-sın*

3. *al-ır*

Çokluk 1. *al-ır-bız*

2. *al-ır-sız*

3. *al-ırlar*

Bar bular taparlar orun kiçi yazışımızda ‘Bütün bunlar bizim küçük yazılarımızda yer bulacak’

Gelecek zamanın olumsuz biçimi *-mA(s)* ekiyle yapılır:

Teklik 1. *al-ma-(s)-mın* ‘almayacağım’ vb.

2. *al-ma-(s)-sın*

3. *al-ma-(s)-tır*

Çokluk 1. *al-ma-(s)-bız*

2. *al-ma-(s)-sız*

3. *al-ma-(s)-tırlar* (Musaev 1964:281-286).

3.7. Karaçay-Balkar Türkçesi

Karaçay-Balkar Türkçesinde gelecek zaman *-llk* (*-nlq, -rlq*) ekine zamir menşeli şahıs eklerinin getirilmesiyle yapılır, olumsuz biçim , *-llq, -rlq, -nlq* ekinden sonra *tüyül* ‘değil’ olumsuzluk kelimesi getirilerek yapılır: *qallıq tüyülme* ‘kalmayacağım’.

-llk eki, geniş zaman sıfat-fiil eki *-r*’ye, *-llk* isimden isim yapma ekinin gelmesiyle oluşmuş olabilir (Serebrennikov-Gadcieva 1986: 196).

Teklik 1. *qal-lıq-ma* ‘kalacağım’ vb.

2. *qal-lıq-sa*

3. *qal-lıq-dı*

Çokluk 1. *qal-lıq-bız*

2. *qal-lıq-sız*

3. *qal-lıq-dıla* (Habiçev 1966: 226)

3.8. Tatar Türkçesi

Tatar Türkçesinde gelecek zaman, *-(y)AçAk* ekine, zamir menşeli şahıs eklerinin getirilmesiyle ifade edilir:

Olumlu

Teklik 1. *alaçakmın* ‘alacağım’ vb.
‘almayacağım’ vb.

2. *alaçaksın*

3. *alaçak*

Çokluk 1. *alaçakbız*

2. *alaçaksız*

3. *alaçak(lar)*

(Kurbanov vd. 1969: 234-236)

Olumsuz

almayaçakmın

almayaçaksın

almayaçak

almayaçakbız

almayaçaksız

almayaçaklar

Gelecek zamanın olumsuz biçimi *tügel* ‘değil’ olumsuzluk edatıyla da yapılır: *min menge aña baraçak tügelmen* ‘Ben asla ona gitmeyeceğim’

3.9. Kırım Tatar Türkçesi

Kırım Tatar Türkçesinde gelecek zaman eki *-(y)AcAk*’tır. Çekimde zamir menşeli şahıs ekleri kullanılır:

Teklik 1. *ketcek men* ‘gideceğim’ vb. *yazacağım ~yazacak man*
‘yazacağım’ vb.

2. *ketcek sın*

yazacak sın

3. *ketcek*

yazacak

Çokluk 1. *ketcek miz*

yazacak mız

2. *ketcek siz (sınız)*

yazacak siz (sınız)

3. *ketcekler*

yazacaklar (Ağar 1991:17,

krş.Doerfer 1959: 357).

3.10. Başkurt Türkçesi

Başkurt Türkçesinde gelecek zaman kipi, *-(y)AsAK* [-*asaq*, -*esek*, -*yasaq*, -*yeseq*] ekine zamir menşeli şahıs eklerinin getirilmesiyle kurulur:

Teklik 1. *alasaqmın* ‘alacağım’

yahasaqmın ‘yapacağım’

2. *alasaqhın*

yahasaqhın

3. *alasaq*

yahasaq

Çokluk 1. <i>alasaqbız</i>	<i>yahasaqbız</i>
2. <i>alasaqhıgız</i>	<i>yahasaqhıgız</i>
3. <i>alasaqtar</i>	<i>yahasaqtar</i>

Olumsuz

Teklik 1. *almayasaqmın* ‘almayacağım’ vb.

2. *almayasaqhın*

3. *almayasaq*

Çokluk 1. *almayasaqbız*

2. *almayasaqhıgız*

3. *almayasaqtar* (Poppe 1962: 50).

4. Kuzeydoğu (Sibirya) Grubu Türk Lehçelerinde Gelecek Zaman Ekleri

4.1. Hakas Türkçesi

Hakas Türkçesinde gelecek zaman çekimi için *-Ar* geniş zaman eki kullanılmaktadır. Ünlüyle biten fiillerden sonra geniş zaman eki, son ses ünlüsünün *i*’ye dönüşmesiyle *-ir* şeklini alır: *uzu + ar > uzu-y-ar > uzir* ‘uyuyacak’

köste + er > köste-y-er > köstir ‘nişan alacak’.

Olumsuz biçim fiil tabanına *-bas / -bes, -pas / -pes, -mas / -mes* eklerinden birinin getirilmesiyle kurulur: *parbas* ‘gitmeyecek’, *sölebes* ‘söylemeyecek’, *xaspas* ‘kazmayacak’, *teppes* ‘tepmez’, *sommas* ‘yıkamayacak’, *teşmes* ‘değmeyecek’.

-Ar ekiyle yapılan çekimde zamir menşeli şahıs ekleri kullanılır. Teklik birinci şahısta *r* ünsüzünün düşmesiyle iyelik menşeli şahıs eki *-m* de kullanılabilir: *par-ar-bın / par-a-m* ‘gideceğim’

Olumlu

Olumsuz

Teklik 1. *som-ar-bın/som-a-m* ‘yıkanaacağım’ vb. *is-pes-pin* ‘içmeyeceğim’

2. *som-ar-zın*

is-pes-sin

3. *som-a*

is-pes

Çokluk 1. *som-ar-bıs* ‘yıkanacağız’ vb. *is-pes-pis* ‘içmeyeceğiz’

2. *som-ar-zar*

is-pes-ser

3. *som-ar-lar**is-pes-ter*

-*Ar* ile kurulan gelecek zaman şekli, konuşma anından sonra, gelecekte gerçekleşecek eylemler için kullanılır:

Pisti körgeñ kizi nime tiir?” – *sagın salgan Çomit*. ‘Bizi gören insan ne diyecek?’ (diye) düşündü Çomit.

-*Ar* şekli atasözlerinde, bilmeceelerde, her zaman yapılan, nesneye özgü özelliklerin ifadesi için de kullanılır: *çaxsı kizi xayda daa çaxsı bolar* ‘İyi insan nerede olsa iyi olur’ (Baskakov 1975: 229).

4.2. Tuva Türkçesi

Tuva Türkçesinde müstakil bir gelecek zaman eki yoktur. Geniş zaman eki *-Ir*

(olumsuzu *-bAs*), gelecek zaman ifadesi için kullanılır, çekimde zamir menşeli şahıs ekleri kullanılır.

Teklik 1. <i>alır men</i> ‘alacağım’ vb.	<i>kelir men</i> ‘geleceğim’ vb.
2. <i>alır sen</i>	<i>kelir sen</i>
3. <i>ol alır</i>	<i>ol kelir</i>
Çokluk 1. <i>alır bis</i>	<i>kelir bis</i>
2. <i>alır siler</i>	<i>kelir siler</i>
3. <i>olar alır(lar)</i>	<i>olar kelir(ler)</i>

Olumsuz

Teklik 1. <i>albas men</i>
2. <i>albas sen</i>
3. <i>albas</i>
Çokluk 1. <i>albas bis</i>
2. <i>albas siler</i>
3. <i>olar albas(tar)</i>

Tuva Türkçesinde *-Ir* eki gelecek zaman işlevi dışında, geniş zaman, geçmiş zaman, odaklı şimdiki zaman da ifade eder (daha geniş bilgi için bkz. İshakov vd. 1961:286-290).

Tuva Türkçesinde gelecek zamanın ifadesi için kullanılan bir diğer şekil, *-KAlAK* sıfat-fiil ekinin çekimli biçimiyle kurulan ve beklenen gelecek zaman (Rusçası: *buduşçee ojidaemoe vremya*) olarak isimlendirilen

şekildir. Bu gelecek zaman şekli, bağlama göre ‘Bir şeyi yapmak üzere olmak’ veya geçmiş zaman (daha değil) anlamı taşır:

bargalak bis ‘Gitmek üzereyiz’, ‘Daha gitmedik’

çangalaktar ‘Dönmek üzereler’, ‘Daha dönmediler’ (İsxakov vd. 1961: 391).

4.3. Altay Türkçesi

Altay Türkçesinde gelecek zaman, geniş zaman eki *-Ar* ile ifade edilir.

Olumlu

Olumsuz

Teklik 1. *men bar-ar-ım* ‘gideceğim’ *men bar-bas-ım* ‘gitmeyeceğim’ vb.

2. *sen bar-ar-ın*

sen bar-bas-ın

3. *ol bar-ar*

ol bar-bas

Çokluk 1. *bis bar-ar-ıbis*

bis bar-bas-ıbis

2. *sler bar-ar-ıgar*

sler bar-bas-ıgar

3. *olor bar-ar*

olor bar-bas ~

bar-ar-lar

bar-bas-ıgar.

Altay Türkçesinde gelecek zaman *-atan* eki ile de kurulur:

Teklik 1. *Men bar-a-tam / bar-atan-ım* ‘gideceğim’ vb.

2. *Sen bar-a-tan / bar-atan-ıñ*

3. *Ol bar-a-tan*

Çokluk 1. *Bis bar-atan-ıbis ~ bar-a-tan-ık*

2. *Sler bar-a-tan-ıgar ~ bar-atan-aar*

3. *Olor bar-a-tan ~ bar-a-tan-dar* (Direnkova 1940: 177-180).

4.4. Şor Türkçesi

Şor Türkçesinde gelecek zaman ifadesi için *-ar* geniş zaman eki kullanılır, bu ek gelecek zaman işlevi yanında geniş zamanın ifade ettiği diğer işlevlere de sahiptir (Direnkova 1940: 188).

Teklik 1. *men nan-ar-ım* ‘döneceğim’

2. *sen nan-ar-zıñ*

3. *ol nan-ar*

- Çokluk 1. *pis nan-ar-bız*
 2. *siler (sler) nan-ar-zar (zaar)*
 3. *ılar (lar) nan-ar-lar*

Olumsuzluk

Teklik 1. *kör-bes-sim* ‘görmeyeceğim’ vb.

2. *kör-bes-siŋ*
 3. *kör-bes*

Çokluk 1. *kör-bes-pis*

2. *kör-bes-sar (saar)*
 3. *kör-bes-ter*

5. Diğer Türk Lehçelerinde Gelecek Zaman Ekleri

5.1. Yakut Türkçesi

Yakut Türkçesinde gelecek zaman, *-IAX* [*-iax*, *-iex*, *-uox*, *-üöx*] e-kine iyelik kökenli şahıs eklerinin getirilmesi ile ifade edilir. Serebrennikov-Gadcieva (1986: 195), bu ekin en eski biçimi olarak isim ve sıfatlardan küçültme şekli kuran **-a:k* ekini düşünmektedir.

Teklik 1. *turuoğum* ‘duracağım’ vb.

2. *turuoğun*
 3. *turuoğa*

Çokluk 1. *turuoxput* ‘duracağız’ vb.

2. *turuoxxut*
 3. *turuoxtara* (Krueger 1962: 135-136)

Yakut Türkçesinde gelecek zamanın olumsuz biçimi *suox* ‘yok’ kelimesi ile yapılır:

Teklik 1. *ıllıam suoğa* ‘almayacağım’

2. *kelieŋ suoğa* ‘gelmeyeceksin’
 3. *oloruo suoğa* ‘oturmayacak’

Çokluk 1. *körüöxpüt suoğa* ‘görmeyeceğiz’

2. *ıllıaxxıt suoğa* ‘almayacaksınız’
 3. *oloruoxtara suoğa* ‘oturmayacaklar’ (Krueger 1962: 136).

5.2. Çuvaş Türkçesi

Çuvaş Türkçesinde gelecek zaman, *-Ā* [*-ă*, *-ě*] (< ET. *-gu* / *-gü*) e-kine zamir menşeli şahıs eklerinin getirilmesiyle ifade edilir

Çuvaş Türkçesinde gelecek zaman ifadesi için gelecek zaman sıfat-fiil eki de kullanılır: Gelecek zamanın bu şekilde ifadesinde gelecek zaman sıfat-fiilinin önünde yalın ya da ilgi halinde şahıs zamirleri bulunur: *epě kiles ~ man kiles* ‘geleceğim’ (Benzing 1959: 739).

Teklik 1. *śirăp* ‘yazacağım’

2. *śirăn* ‘yazacaksın’

3. *śirě* ‘yazacak’

Çokluk 1. *śirăp(p)ăr* ‘yazacağız’

2. *śirăr* ‘yazacaksınız’

3. *śirěś* ‘yazacaklar’

Olumsuz çekim *-mĀ*- ekiyle yapılır:

Teklik 1. *puśla-măp* ‘başlamayacağım’

2. *puśla-măn* ‘başlamayacaksın’

3. *puśla-mě* ‘başlamayacak’

Çokluk 1. *puśla-măpăr* ‘başlamayacağız’

2. *puśla-măr* ‘başlamayacaksınız’

3. *puśla-měś* ‘başlamayacaklar’ (Yılmaz 2005: 84 - 85).

5.3. Halaç Türkçesi

Halaç Türkçesinde gelecek zaman, geniş zaman ekleri olan *-Vm*, *-Vη*, *-Vr*, *-Vmiz*, *-Vηiz*, *-Vlar*; burada *V*, kısmen *A*, kısmen de *-U-* / *-I-* ekleriyle ifade edilir:

ol-um ‘olacağım’

var-ūn ‘gideceksin’

var-ur ‘gidecek’

hāy-umuz ‘söyleyeceğiz’

var-iniz ‘gideceksiniz’

kăztir-lăr ‘gezdirecekler’, *hindărilăr* ‘çıkarırlar’ (Doerfer 1988:152-161).

Sonuç: Gelecek zaman ekleri, Türk dilinde oldukça farklılık arz eden ve Türk dilinin tarihî seyri içinde sıkça değişen şekil ve zaman ekle-

rindendir. Tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde gelecek zamanı ifade etmek için şu ekler kullanılmış ve/veya kullanılmaktadır: 1. *-DAçI*; 2. *-çI*; 3. *-sIk*; 4. *-GA(y)*; 5. *-GU*; 6. *-(y)IsAr*; 7. *-(y)AcAk*; 8. *-(V)r*; 9. *-IAx*; 10. *-rIk*; 11. *-A / -y*; 12. *-Ā*; 13. *-kUr*, 14. *-kıştır / -kıştro*.

Bu eklerden, Orhon Türkçesinde geçen *-sIk*, Orhon Türkçesinde ve birkaç yerde Karahanlı Türkçesinde kullanılmış olan *-DAçI* ve bu ekin olumsuz biçimi için sadece Orhon Türkçesinde görülen *-çI*; Karahanlı ve Kıpçak metinlerinde geçen *-GA*; Eski Anadolu Türkçesinde kullanılmış olan *-(y)IsAr* ekleri çağdaş Türk lehçelerinde kullanımdan düşmüştür.

Uygur, Karahanlı ve Kıpçak Türkçesi metinlerinde kullanılan *-GAy* eki Orta Asya Türk lehçelerinde gelecek zaman işlevinden istek işlevine kayarak varlığını devam ettirmektedir. Bu ek daha Eski Anadolu Türkçesi döneminde *-GA(y) > -A [-a, -e]* ses değişikliğine uğrayarak istek, şimdiki zaman, gelecek zaman, şart, geniş zaman, emir vb. görevler üstlenmiş, çağdaş Oğuz lehçelerinde ise istek ifadesiyle kullanılmaya devam etmektedir.

Karahanlı, Harezm ve Çağatay Türkçesi metinlerinde görülen *-GU* eki Özbek Uygur ve Kırgız Türkçelerinde gelecek zaman işlevinde hâlâ kullanılmaktadır.

-(Y)AcAk eki, Eski Anadolu Türkçesi döneminde görülmeye başlayan, Horasan Türkçesi dışında, Oğuz grubu Türk lehçelerinde, gelecek zaman ifadesi için kullanılan başlıca ektir. Ancak *-(Y)AcAk* eki, muhtemelen Oğuzcadan alınmış olarak, Özbek, Karakalpak, Başkurt, Tatar, Kumuk, Nogay ve Kırım Tatar Türkçelerinde de kullanılmaktadır.

Çağdaş Türk lehçelerinde, *-(y)AcAk* eki dışında, gelecek zaman ifadesi için, Horasan, Hakas, Tuva, Altay, Şor, Karaim ve Halaç Türkçelerinde kullanılan *-(V)r* geniş zaman eki yaygındır.

-A / -y şimdiki zaman/gelecek zaman eki, Kazak, Kırgız ve Yeni Uygur Türkçelerinde gelecek zaman ifadesi için de kullanılan ektir.

Gelecek zaman ifadesi için kullanılan *-IAx* (Yakut Türkçesi), *-rIk* (Karaçay-Balkar Türkçesi), *-Ā* (Çuvaş Türkçesi); *-KUr* (Salar Türkçesi), *-kıştır / -kıştro* (Sarı Uygur Türkçesi) eklerinin kullanıldığı alan oldukça sınırlıdır.

KISALTMALAR VE DİĞER İŞARETLER

A	: <i>a</i> ve <i>e</i> ünlüleri
A. Paşa	: Aşık Paşa, Garibname
Burgazi	: Burgazi, Fütüvvet-Nâme.

ǎ	: Çuvaşçada zayıf ve kısa telaffuz edilen düz, kalın, orta yükseklikteki <i>a</i> ünlüsü
bkz.	: bakınız
D	: Doğu yüzü
DTCF	: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
z	: Peltek <i>z</i> ünsüzü
ET	: Eski Türkçe
ě	: Çuvaşçada zayıf ve kısa telaffuz edilen düz, ince, orta yükseklikteki <i>e</i> ünlüsü
Fahri	: Fahri, Hüsrev ü Şirin
Ferah	: Ferahnâme
FK	: Nevâ'î, <i>Fevâidü'l-Kiber</i>
Gülşehri	: Gülşehri, Mantıku't-tayr.
I	: <i>ı</i> ve <i>i</i> ünlüleri
Işkname	: Mehmet, Işk-nâme.
K	: kalın <i>k</i> (<i>ķ</i> , <i>q</i>) ve ince <i>k</i>
Kadı	: Kadı Burhaneddin, Divan.
()	: Eklerin başında düşen <i>fonemler</i> için kullanılmıştır.
G	: Güney yüzü
HT G	: <i>Hüen-tsang biyografisi</i> (Musée Guimet)
IB	: <i>Irk Bitig</i>
KB	: <i>Kutadgu Bilig</i>
KT	: Kültigin Abidesi
O	: Ongin yazıtı
MÇ	: Moyun Çor (Şine Usu) yazıtı
R	: J.G. Ramstedt, <i>Zwei Uig. Runeninschriften in der Nord-Mongolei.</i>
ś	: Çuvaşçada kullanılan sızıcı, hışırtılı, ön damak ünsüzü
Studio II	: Eski Anadolu Türkçesiyle Kur'an Tercümesi
Sün	: Mes'ud b. Ahmed. Süheyl ü Nevbahâr

T	: Tonyukuk Abidesi
TD	: Türk Dili (TDK)
TDED	: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TİSAV	: Türkiye ve Türk Dünyası İktisadî ve Sosyal Araştırmalar Vakfı.
U	: <i>u</i> ve <i>ü</i> ünlüleri
V	: ünlü
Yunus	: Yunus Emre: <i>Risaletü'n-Nushiyye</i> ve <i>Divan</i>

KAYNAKÇA

- Abdullaev, E., et all., 1987. Grammatika Kirgizskogo Literaturnogo Yazıka. Frunze: İzdatel'stvo "İlim".
- Adamović, M., 1985. Konjugationsgeschichte der Türkischen Sprache. Leiden – E. J. Brill.
- Agar, M. E., 1991. Kırım Türkçesi Kılavuzu. İstanbul: Yaşayan Türk Şiveleri Dizisi.
- Ata, A., 2002. Harezmi-Altın Ordu Türkçesi. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- , 1992. Karaçay, Balkar ve Kumuk Türkçelerinin Karşılaştırmalı Ses Bilgisi. Türkoloji Dergisi, X. Cilt, Ankara: DTCF, 227-270.
- Baskakov, N.A., 1952. Karakalpakskiy Yazık II. Fonetika i Morfologiya. Moskva: İzdatel'stvo Akademii Nauk SSSR.
- (redaktör), 1973. Grammatika Nogayskogo Yazıka. Çerkessk: Stavropol'skogo Knijnogo İzdatel'stvo.
- (redaktör), 1975. Grammatika Xakasskogo Yazıka. İzdatelstva "Nauka".
- Benzing, J., 1959. Das Tschuvaschische, Philologiae Turcicae Fundamenta I (edit. Jean Deny vd.), Wiesbaden. Franz Steiner, 695-745.
- Bodrogligeti, A., 1970. Finite Forms in -ısar / -iser in Fourteenth Century Turkish Literary Documents, Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae, XXIII, 167-176.

- Buran, A. ve Alkaya, E., Çağdaş Türk Lehçeleri. Elazığ: TİSAV.
- Coşkun, V., 2000. Özbek Türkçesi Grameri. Ankara: TDK
- Direnkova, N.P., 1940. Grammatika Oyrotskogo Yazıka. Moskva - Leningrad: İzdatel'stvo Akademii Nauk SSSR.
- 1941. Grammatika Şorskogo Yazıka. Moskva: İzdatel'stvo Akademii Nauk SSSR.
- Doerfer, G., 1959. Das Krimtatarische, Philologiae Turcicae Fundamenta, I (edit. Jean Deny vd.), Wiesbaden. Franz Steiner, 369-390.
- 1988. Grammatik des Chaladsch. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Dmitriev, N.K., 1940. Grammatika Kumıkskogo Yazıka. Moskva: İzdatel'stvo Akademii Nauk SSSR.
- Eckmann, J., 1966. Chagatay Manual. (Türkçe tercümesi: Günay Karaağaç, Çağatayca El Kitabı, İstanbul, 1988). Bloomington: Indiana University.
- Ercilasun, A. B., 1984. Kutadgu Bilig Grameri -Fiil-. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- , 2004. Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi. Ankara: Akçağ.
- Ergin, M., 1984¹². Türk Dil Bilgisi. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Habiçev, M. A., 1966. Karaçayev- Balkarskiy Yazık, Yazıki Narodov SSSR, II, Tyurkskie Yazıki, 213-233. Moskva: İzdatel'stvo "Nauka".
- Hacıeminoğlu, N., 1996. Karahanlı Türkçesi Grameri. Ankara: TDK.
- 1997. Harezmi Türkçesi ve Grameri. Ankara: TDK.
- İlker, A., 1977. Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil. Ankara: TDK.
- İsxakov, F.G. ve A.A. Pal'mbax, 1961. Grammatika Tuvinskogo Yazıka. Moskva: İzdatel'stvo Vostoçnoy Literaturı.
- Johanson, Lars, 1998. The History of Turkic, Turkic Languages (edited by Lars Johanson and Éva Ágnes Csató), London and New York : Routledge, 81 – 125.

- Kara, M., 2001². Türkmence. Ankara: Akçağ.
- Karamanlioğlu, A.F., 1994. Kıpçak Türkçesi Grameri. Ankara: TDK.
- Kasapoğlu Çengel, H., 2005. Kırgız Türkçesi Grameri. Ankara: Akçağ.
- Kılıçoğlu, V., 1954. Şart Kipi, TD, 29, 254-258.
- Koç, K. ve Doğan, O., 2004. Kazak Türkçesi Grameri. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kononov, A. N., 1960. Grammatika Sovremennogo Uzbekskogo Literaturnogo Yazıka. Moskva, Leningrad: İzdatel'stvo Akademii Nauk SSSR.
- Korkmaz, Z., 1995. Türkçede -acağ / -ecek Gelecek Zaman (Futurum) Ekinin Yapısı
- Üzerine, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, I, Ankara: TDK, 3-11.
- Krueger, J.R., 1962. Yakut Manuel. Bloomington, Indiana: Indiana University.
- Kurbatov, X. R., Maxmutova, L. T. , Smolyakova, L. P. , Tenişev, E. R., 1969.
- Sovremenniy Tatarskiy Literaturniy Yazık. Moskva: İzdatel'stvo Nauka.
- Kutalmış, M., 2002. Çağdaş Kazakça'da –Kay ve –Kay edi Formlarına dair. İlmî Araştırmalar, 14, İstanbul: Kerem Ofset, 113-120.
- Menges, K. H., 1968. The Turkic Languages And Peoples. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Musaev, K.M., 1964. Grammatika Karaimskogo Yazıka. Moskva: İzdatel'stvo Nauka.
- Nadzip, E. N., 1971. Modern Uigur. Moscow: "Nauka" Publishing House.
- Özkan, M., 2003. Tarihî Türkiye Türkçesi Metinlerinde İstek Eki -a / -e'nin Kullanılışı
- Üzerine, TDED, XXX, İstanbul, 359-385.
- Özkan, N., 1996. Gagavuz Türkçesi Grameri. Ankara: TDK.
- Öztürk, R., 1994. Yeni Uygur Türkçesi Grameri. Ankara: TDK.

- Pokrovskaya, L. A., 1964. Grammatika Gagauzskogo Yazıka. Moskva: Izdatelstva "Nauka".
- Poppe, N., 1964. Bashkir Manual. Bloomington: Indiana University.
- Serebrennikov, B. A. ve N. Z. Gadcieva, 1986². Sravnitelno-istoričeskaya Grammatika
- Tyurkskix Yazıkov, Moskva: İzdatel'stva "Nauka".
- Şıraliev, M. Ş. ve E. V. Sevortyan, 1971. Grammatika Azerbaycanskogo Yazıka. Baku: Izdatelsva "Elm".
- Tekin, T., 1954. -Isar Ekinin Türeyişi, TD, 32, 453-455.
- 2000. Orhon Türkçesi Grameri. Ankara: Türk Dilleri Araştırma Dizisi.
- Tenişev, E.R., 1976 a. Stroy Salarskogo Yazıka. Moskva: Izdatelstva "Nauka".
- 1976 b. Stroy Sarıg-yugurskogo Yazıka. Moskva: Izdatelstva "Nauka".
- Timurtaş, F. K., 1977. Eski Türkiye Türkçesi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Toparlı, R., 1995. Harezmi Türkçesi. Sivas: Seyran.
- Tulu, S., 1989. Chorasantürkische Materialien aus Kalāt bei Esfarāyen. Berlin: Klaus Schwarz Verlag.
- Gabain, A. V., 1974³. Alttürkische Grammatik. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Yılmaz, E., 2005. Çuvaşça Çok zamanlı Morfoloji. Ankara: Grafiker.
- Yüce, N., 1988. Türk Dili, İslam Ansiklopedisi, 12/ 2. cilt, 468-471. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı.